

HUDAYN b. MÜNZİR

(حُضَيْن بن المُنْزِر)

Ebû Sâsân Hudayn b. el-Münzir
b. el-Hâris b. Va'le er-Rekâşî
(ö. 100/718 [?])

Tâbiînin önde gelenlerinden, şair.

Bekir b. Vâil kabilesinin Rekâş kolundandır. Câhiliye devrinden beri tanınan güçlü bir aileye mensuptur. Hudayn, Cemel ve Sıffin savaşları esnasında Basra'da dirayetiyle temayüz etmiş bir gençti. On dokuz yaşında iken Hz. Ali'nin yanında Sıffin Savaşı'na katıldı ve gösterdiği yararlılıklardan dolayı Hz. Ali'nin takdirini kazanarak İstahr valiliğine tayin edildi. Daha sonra Halife Muâviye b. Ebû Süf-yân'ın ilgi ve ihsanına mazhar oldu. Kuteybe b. Müslim onunla istişare eder, kendisinden "Araplar'ın en kurnazı ve halkın en ileri görüşlüsü" diye söz ederdi.

Kuteybe b. Müslim, ordusunu Halife Süleyman b. Abdülmelik'e karşı isyana teşvik etmek amacıyla Fergana'da bir camide yaptığı konuşmada istediği desteği kendisinden esirgeyen Arap kabilelerine hakaret edince Araplar ondan intikam almaya karar vermiş ve Hudayn b. Münzir'e reislik teklif etmişlerdi. Fakat Hudayn, güçlü bir kabile olan Temîm ile bozuşmaktan korktuğu için bu teklifi kabul etmedi ve onlara Vekî' b. Hasan b. Ebû Sûd'u tavsiye etti (96/715).

Câhiz'in belirttiğine göre Hudayn'ın dedesi Hâris, büyük dedeleri Va'le ve Mücâlid cimrilikleriyle tanınmıştı. Bu özellik Hudayn'a da intikal etmiş olduğu için şair Ebû Kelede el-Yeşkürî'nin hicivlerine mâruz kalmıştır. Bu kadar cimrilikle nasıl olup da kabilesi içinde itibarlı bir kimse olduğunu soran bir kadına Hudayn "doğru görüşlü ve kesin kararlı olmakla" şeklinde cevap vermişti. Kendisinin mal hırsıyla ilgili sözleri de bu hususu pekiştirmektedir.

Basra'da Rebîa ve Mudar kabileleri arasında çıkan ihtilâflarda Hudayn daha çok Bekr kabilesi lideri Mâlik b. Misma'ı öven şiirler yazmıştır. Çeşitli haberleri rivayet etmek ve özellikle İran menşeli olanları seçip toplamakla meşgul olan Hudayn'a Ebû Sâsân denilmesi büyük bir ihtimalle İran kültürüne ilgi duymasından dolayıdır.

Hudayn Osman b. Affân, Ali b. Ebû Tâlib, Muhâcir b. Kunfûz, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Mücâşi' b. Mes'ûd'dan rivayette bulunmuş; kendisinden de Hasan-ı Basrî, Dâvûd b. Ebû Hind, Abdullah b. Fîrûz ed-Dânâc ve oğlu Yahyâ b. Hudayn hadis

rivayet etmişlerdir. Nesâî Hudayn'ı sika kabul ederken İbn Harrâs da rivayetlerinde sadûk olduğunu ifade etmiştir. Buhârî Hudayn'ı 100 (718) yılından sonra ölenler arasında zikretmekte, İbn Hibbân ise 97 (716) yılında öldüğünü belirtmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nasr b. Mûzâhim, *Vaķ'atü's Şıffin* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1365, s. 289, 555; Câhiz, *el-Buḥalâ'* (nşr. Tâhâ el-Hâcîrî), Kahire 1981, s. 15, 28-29; a.mlf., *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 136; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 128; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr*, I, 88, 258; Belâzürî, *Fütûḥ* (Rıdvân), s. 412; Ya'kûbî, *Târîḥ*, II, 295-296; Taberî, *Târîḥ*, V, 34, 505-506; VI, 85, 476, 517; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 399; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, XVII, 146; Âmidî, *el-Mû'telif*, s. 87-88; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Simṭü'l-le'âli* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354, II, 816-817; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukuṭu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 210; Muhsin el-Emîn, *Me'âdinü'l-cevâhir ve nûzhetü'l-ḥavâṭır*, Beyrut 1981, s. 337-341; Ch. Pellat, "al-Ḥudayn", *EP* (Ing.), III, 540.

MUSTAFA ÖZ

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI

Mekkeli müşriklerin
Medine İslâm Devleti'ni resmen
tanındıklarını gösteren belgeyi
imzaladıkları barış antlaşması
(6/628).

Adını, altında Bey'atürırdvân'ın yapıldığı *hadbâ* adlı ağaçtan ("semüre" denilen sakız veya mugaylân cinsi bir çeşit çöl ağacı) yahut yanındaki kuyudan alan Hudeybiye Mekke'nin 17 km. batısında ve eski Cidde yolu üzerindedir. Harem alemlerinden birinin dikildiği Hudeybiye Mekke'de bulunanların ihrama girdiği yerlerden biridir. Buranın İslâmiyet'in doğuşu sırasında yerleşim merkezi olduğunu gösteren bir belirtiye rastlanmamıştır. İlk iskân, Hulefâ-yi Râşidîn döneminden (632-661) hemen sonra hacıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde başlamış ve kısa sürede gelişerek bir köy halini alan iskân yeri VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren Şümeysî adıyla anılmıştır. Günümüzde burada, Cidde'den gelen gayri müslimler kontrol ederek Harem bölgesine sokmakla görevli bir polis karakolu, Hz. Ömer zamanında kesilmiş olan ağacın (şeceretü'r-ırdvân) yerine yapılmış Hudeybiye Mescidi denilen cami ve Harem sınırını belirleyen alemin hemen dışında, üzerinde Osmanlı dönemine ait kitâbelerin yer aldığı bir hamam bulunmaktadır. Hudeybiye'nin asıl şöhreti, 6. yılın Zilkadesinin başında (Mart 628) Hz. Peygamber'in, gördüğü bir rüya üzerine (bk. el-Feth 48/27) ashabıyla birlikte umre yapmak için Medine'den Mek-

ke'ye giderken burada konaklamasından ve Kureyş ile bir barış antlaşması yapmasından ileri gelmektedir.

Hudeybiye Antlaşması'ndan önce Medine'nin siyasî ve askerî durumu pek parlak değildi. Güneyde genç İslâm devletinin huzur ve sükûnunu devamlı surette tehdit eden Mekke, kuzeyde ise yağmacı Gatafân ve Fezâre kabileleriyle Medine'den çıkarılan Benî Nadîr'in yerleşmesi sonucunda önemli bir yahudi merkezi durumuna gelen Hayber bulunuyordu. Hendek Gazvesi'nde bu üç düşman gücünün ittifakı boşa çıkarılmış olmakla beraber tehlike henüz geçmemişti. Ayrıca Hayberli yahudilerle Kureyş arasında, Hz. Peygamber'in taraflardan birine saldırması halinde birlikte karşı koymak ve gerekirse yine birlikte Medine'ye saldırmak için bir antlaşma yapılmıştı. Öte yandan Hendek Gazvesi'nden sonra Uveyne b. Hısn el-Fezârî'nin Medine'yi tâciz etme çabası barış ve huzur döneminin henüz başlamadığını gösteriyordu. Müslümanlar bütün bu can düşmanlarıyla aynı zamanda başa çıkacak güce sahip değillerdi; şartlar, bunlardan en az birinin dost edinilmesini ya da hiç olmazsa tarafsız hale getirilmesini gerektiriyordu. Fakat Fezâre ve Gatafân sadece çapulculukla uğraşan güvenilmez bedevî kabileleriydi ve çıkarları için müttefiklerini rahatlıkla terkedebilirlerdi. Hayber'e yerleşen Benî Nadîr yahudileri ise kültür ve ırkları bakımından Araplar'dan tamamen ayrı oldukları gibi Medine'den sürülmelerinin acısını yaşıyorlardı; mallarını geri almadıkça acıları dinmez, aşırı zenginliklerinden dolayı da az miktardaki mal mülk onları tatmin etmezdi. Ayrıca yahudiler, kendi dinlerinden olmayanlarla yaptıkları anlaşmalara bağlı kalma gereği duymuyorlardı; bundan dolayı onlara da güvenilemezdi. Buna karşılık Mekke'ye bazı imtiyazlar verilebilirdi. Kâbe müslümanların kilesi, harem ve hac merkezi olduğundan Mekkeliler burada kan dökülmesini istemezlerdi. Diğer taraftan Kureyş ağır bir ekonomik baskı altındaydı. Zira müslümanlar, bölgenin tek geçim kaynağı olan kervan ticaretini büyük ölçüde engellemişti. Kuzeyde Medine civarından geçen Suriye ve Mısır ticaret yolu tamamen kapalıydı. Ayrıca Irak yolu da müslümanların kontrolü altında bulunuyordu. Sümâme b. Usâl'in İslâmiyet'i kabul etmesiyle Mekke'ye doğudan, Necid ve Yemâme'den yiyecek ulaşması da zorlaşmıştı. Güneyde ise Kureyş'in azılı rakibi ve Hz. Peygamber'in sadık müttefiki Benî Huzâa Yemen'e geçit vermiyordu. Bu şartlarda Mekkeliler ar-

tık müslümanları yenmekten umutlarını kesmişler ve bir barış antlaşması yaparak şereflerini koruyacak bazı şartların bu antlaşmada yer almasını isteyecek hale gelmişlerdi.

Bu durumları değerlendiren Resûlullah Mekkeliler'le arayı düzeltmeye çalıştı ve ilk olarak 5. yılın sonunda (Nisan 627) kıtlık çeken Mekke'nin fakirlerine yardım için 500 dinarlık bir bağış gönderdi. Arkasından şehrin reisi Ebû Süfyan'ın Habeşistan muhacirlerinden olan kızı Ümmü Habîbe ile evlendi; ayrıca Ebû Süfyan'a bol miktarda Medine hurması yollayarak karşılığında onun bir türlü satamadığı derileri aldı. Böylece savaş halinin devam etmesine rağmen kendi tarafından uzlaşıcı, hatta dostça jestler yaptı ve iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Bu sırada Ninevâ'da (Ninova), Sâsânîler'le Bizans arasında yüzyıllardan beri devam eden savaşta İran hezimete uğramıştı. Bu durum, Arabistan'daki İran hâkimiyeti altında bulunan bölgelerin serbest hale getirilmesi imkânını ortaya çıkardı. Yemâme kabilelerinin İslâmiyet'i kabul etmeleri sebebiyle müslümanlar esasen Uman ve Bahreyn sahillerine ulaşmışlardı. Kureys'in müslüman olmasıyla da Yemen yolu açılabilirdi.

Siyasî şartların bu şekilde geliştiği bir dönemde Hz. Peygamber İbn Ümmü Mektûm'u namaz kıldırmak, Nümeyle b. Abdullah el-Leysi'yi de şehri idare etmek üzere yerine vekil bırakıp 1400-1500 müslümanla birlikte umre için Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Bir yıl önce Hendek Gazvesi'nde 3000 askerin bulunduğu dikkate alınarak savaşabilir nüfusun yarısı herhangi bir saldırıya karşı geride bırakılmıştı. Müslümanlar umreye niyet edip ihramlarını giymiş ve yanlarına yetmiş adet kurbanlık deve almışlardı; barışçı amaç taşıdıkları için de silâhları yoktu. Resûl-i Ekrem, önceden Abbâd b. Bişr'in başkanlığında yirmi kişilik bir grubu Kureysliler'in durumunu öğrenmek üzere yollamıştı; Zühleyfe mevkiine gelince de Büsr b. Süfyan el-Huzâi el-Kâ'bî'yi casus olarak Mekke'ye gönderdi. Büsr geri dönünce Kureysliler'in müslümanların gelişini haber aldıklarını ve savaşmak için müttetiklerini topladıklarını söyledi. Resûl-i Ekrem, Medine'den çıkışından itibaren her fırsatta niyetinin umre yapmak olduğunu beyan ediyordu. Ancak Hz. Ömer'in teklifi üzerine Medine'den savaş araç ve gereçleri getirtmeyi de ihmal etmedi. Hudeybiye'ye vardıklarında Hz. Peygamber'in Kasvâ adlı devesi çökünce sahâbîler, "Kasvâ çöktü, yerinden kalkmıyor" demişler, bunun üzerine Resûlullah, "Onun böyle bir

huyu yoktur fakat fili Mekke'ye girmekten meneden Allah şimdi de Kasvâ'yı şehre girmekten alıkoymuştu" buyurmuştur. Öte yandan müşrikler, Resûlullah'ın niyetini ve bu husustaki kararlılığını anladıkları halde müslümanları Mekke'ye sokmama ya karar verdiler ve Hâlid b. Velid kumandasında 200 kişilik bir süvari birliğini Gammim mevkiine gönderdiler. Hz. Peygamber önce Hırâş b. Ümeyye'yi elçi olarak yolladı; ancak elçi çok kötü şekilde karşılandı ve hatta öldürülmek istendi. Bunun üzerine başta Ebû Süfyan olmak üzere Kureysliler arasında birçok akrabası bulunan Hz. Osman gönderildi. Mekke'de Ebân b. Saîd b. Âs'ın himayesine giren Osman, amaçlarının savaşmak değil sadece umre ziyareti yapmak olduğunu belirtti. Kureysliler ona yakın ilgi gösterdiler ve sözlerini dinleyip kendisine emniyet içerdiler; ancak Osman, "Hz. Peygamber tavaf etmeden ben asla tavaf edemem" diyerek bunu reddetti. Bu söze çok öfkelenen ve Hz. Osman'ın ayrılmasına izin vermeyen Mekkeliler onu üç gün yanlarında tuttular; bu arada onun şehid edildiği söylentileri müslümanlara kadar ulaştı. Bunun üzerine Resûlullah, Bey'atürrıdvân ile müslümanların Kureys'e karşı kanlarının son damlasına kadar çarpışacaklarına dair söz aldı. Bu haberi duyan Kureysliler telâşlanarak Hz. Osman'ı hemen serbest bıraktılar ve ardından Süheyl b. Amr'ı Mikrez b. Hafs ve Huveytib b. Abdüluzza'nın refakatinde elçi olarak gönderdiler. Kısa bir tartışmadan sonra Hz. Ali'nin kaleme aldığı barış antlaşması metni Hz. Peygamber ve Süheyl b. Amr tarafından imzalandı. Antlaşmaya müslümanlardan Ebû Bekir, Ömer, Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muhammed b. Mesleme, müşriklerden Mikrez b. Hafs ile Huveytib b. Abdüluzza şahitlik ettiler. Kureys'in birçok isteğinin kabul edildiği antlaşmanın belli başlı şartları şunlardır: 1. Müslümanlar o yıl Mekke'ye girmeden Hudeybiye'den geri dönecekler, umre için ertesi yıl gelecek ve şehirde ancak üç gün kalabilecekler. 2. Mekke'ye kimse Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir müslüman kaçarak Mekke'ye sığınarsa iade edilmeyecek. 3. Barış on yıl sürecek; taraflardan biri bu ittifaka dahil olmayan herhangi bir kabile ile savaşa girerse diğeri pasif kalacak. İki taraf, kendi hâkimiyetleri altındaki toprakları kervanların geçişi, hac ve umre için emniyet altında tutacak. 4. Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabilecekler. 5. Bu

şartlara tarafların dışında kendileriyle müttetik olan kabileler de uyacak. Hz. Ömer dahil ashap bu antlaşmaya tepki göstermekle birlikte Resûlullah antlaşma şartlarını kabul ettiğini söyleyince herkes bağlılığını bildirdi.

Hudeybiye'de on iki veya yirmi gün kalan Hz. Peygamber ve ashabı, antlaşmanın imzalanmasından sonra umre niyetiyle geldikleri için kurbanlarını keserek ihramdan çıktılar ve Medine'ye döndüler. Bu sefere katılan ve "ehlü Bey'atî'r-ırdvân" adı verilen sahâbîler, Nisâbü'rî'nin taksimine göre fazilet ve derece bakımından dokuzuncu sırayı oluştururlar. Saîd b. Müseyyeb de Harre Vak'ası'ndan bahsederken özellikle Hudeybiye'de bulunanlara dikkat çeker ve onlardan hayatta kalanların bu olay sırasında öldürüldüğünü söyleyip üzüntüsünü dile getirir.

Hadis kitaplarında ve İslâm tarihi kaynaklarında Emrû'l-Hudeybiyye, Kısasatü'l-Hudeybiyye, Umretü'l-Hudeybiyye, Sulhu'l-Hudeybiyye, Gazvetü'l-Hudeybiyye şeklinde kaydedilen Hudeybiye Antlaşması Kur'ân-ı Kerim'de müslümanlar için "feth-i mübîn" ve "nasr-ı azîz" olarak nitelendirilmiştir (el-Feth 48/1, 3). Müslümanlar, antlaşma metninin başında "bismillâhırrahmânırrahîm" yerine Câhiliye döneminde bilinen "bismikellâhümme" ve "Muhammedü'r-resûlullah" yerine "Muhammed b. Abdullah" yazılmasını kabul etmişlerdi. Bunu kendi zaferleri olarak yorumlayan Kureysliler müslümanların gerilediğini düşündüler. Fakat "bismikellâhümme" sözünde bir şirk yoktu, Muhammed b. Abdullah yazılması da durumu değiştirmiyordu, umrenin engellenmesi ise geçici bir olaydı. Esir ve mültecilerle ilgili maddeye gelince, müslümanlardan kaçan kişi ancak bir münafık veya mürted olabilirdi ve böylesinin kaçması hiç şüphesiz daha hayırlı idi; halbuki Mekke'den kaçıp Medine'ye sığınan kimse yeni bir müslüman demekti. Müslümanlığı kabul edenlerin sayısının Mekke ve çevresinde artması Mekkeliler için tehlike oluşturmuydu ve müslümanların askerî bir harekât yapması halinde bu yeni mühtediler onlara yardımda bulunabilirlerdi. Kureys'i Hayber'den soyutlamak ise Hz. Peygamber'in ileriye gören politikasının önemli bir sonucuydu. Mekke'nin fethine doğru atılmış fiilî bir adım olan Hudeybiye Antlaşması sayesinde müslümanlar daha fazla serbestlik kazandılar; tehlikeler de bir süre için önlenmiş oldu; dolayısıyla bu antlaşma İslâm tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. O güne kadar müslümanları tanımayan, onları muhatap saymayan

ve Hz. Muhammed'e atalarının dinini ortadan kaldırmak isteyen bir âsi nazarıyla bakan Kureyşli müşrikler, bu antlaşma ile müslümanları kendileriyle denk bir taraf olarak kabul ettiler. Bu durum diğer müşrik kabilelerin arasına korku saldı ve yakın bir gelecekte müslümanların hâkim güç olacağına inanmalarını sağladı.

Bu antlaşma ile Kureyşliler'in müslümanlara karşı fiili düşmanlığı sona erdi. Hem müslümanlara hem de müşriklere savaş tehdidinden uzak bir ortamda birbirlerini daha iyi tanıma ve aralarındaki ilişkileri geliştirme imkânı verdi. O zamana kadar diğer Araplar nezdindeki itibarından faydalanarak Medine Devleti aleyhinde gerçekleştirilen her hareketin başlatıcısı olan Kureyş ile barış yapınca, esasen Hz. Muhammed ile doğrudan bir anlaşmazlığı bulunmayan diğer Arap kabileleri müslümanlarla rahatça görüşüp İslâmiyet hakkında bilgi edindiler ve onların giderek artan güç ve nüfuzları karşısında ihtidâ ettiler. İslâmiyet Arap yarımadasında hızla yayılmaya başladı; öyle ki Hudeybiye Antlaşması'ndan Mekke'nin fethine kadar geçen iki yıl içinde müslüman olanların sayısı, o güne kadar geçen on sekiz yıl içerisinde İslâmiyet'i kabul edenlerin sayısını aştı. Önceleri benimsenmeyen Hudeybiye Antlaşması, aslında Hz. Peygamber'in Kur'an ile de teyit edilen en büyük siyasî zaferi idi. Bu antlaşma aynı zamanda Hayber'in fethine zemin hazırlamıştı. Nitekim Resûl-i Ekrem daha bir ay bile geçmeden 1500 kişilik bir kuvvetle Hayber üzerine yürümüş ve yahudilere ağır bir darbe indirmiştir. Hayber'de kazanılan zafer Arap kabileleri üzerinde şok etkisi yapmış ve sayıları hızla artan müslümanlar, Kureyş müşriklerinin antlaşmayı bozmaları üzerine iki yıl sonra Mekke'yi fethetmişlerdir. Resûl-i Ekrem bu antlaşmadan sonra Bizans ve Sâsânî imparatorlarına, Mısır mukavkısına, Habeş necâşisine ve bazı Arap emîrlere mektuplar göndererek onları İslâm'a davet etmiş, üç yıl içinde barışçı yollarla devletini on kat büyüttmüş ve hemen hemen bütün Arap yarımadasını hâkimiyeti altına almıştır.

Hudeybiye Antlaşması'nın ertesi yılı müslümanlar umre yapmak üzere Mekke'ye gittiklerinde şehir halkı dağlara çekildi. Resûlullah isteseydi oradan ayrılmaz ve Mekke'yi İslâm devletine ilhak ederdi; ancak onun siyasetinde ahde vefasızlığa yer yoktu. Nitekim daha önce antlaşma yazılırken Ebû Cendel adlı bir genç İslâmiyet'i kabul ederek Mekke'den kaçıp Hudeybiye'ye gelmiş ve Hz. Peygamber, as-

habın hoşuna gitmemesine rağmen antlaşma şartları uyarınca onu babası Süheyl b. Amr'a teslim etmişti. Buna karşılık yine aynı günlerde ona sığınan iki kadını, antlaşmada sadece erkek mültecilerden söz edildiğini belirterek geri vermemiş ve Kureyş de bunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Ebû Basîr Mekke'den kaçıp Hz. Peygamber'in yanına Medine'ye geldi. Kureyşliler antlaşma gereğince onun kendilerine iade edilmesini istediler. Resûl-i Ekrem de kabul etti. Ebû Basîr yolda kendisini götüren iki muhafızdan kurtulup Medine'ye döndü; ancak tekrar Kureyş'e teslim edilmekten korktuğu için buradan ayrılarak Mekke-Suriye ticaret yolu güzergâhındaki İs veya Sifülbahr mevkiine yerleşti. Başta Ebû Cendel olmak üzere kendisi gibi Mekke'den kaçıp antlaşma uyarınca Medine'ye giremeyen yeni müslümanlar da ona katıldılar ve kervanları tehdit etmeye başladılar. Bunun üzerine Kureyş, İslâmiyet'i kabul ederek Medine'ye sığınan Mekkeliler'in geri verilmesi şartının kaldırılmasını istedi (ayrıca bk. FETH SÜRESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 571-633; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 308-322; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 95-105; Fâkihî, *Ahbabu Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1986, V, 70-83; Belâzürî, *En-sâb*, I, 349-352; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1528-1554; a.mlf., *Câmi'u'l-beyân*, XXVI, 59-61; İbn Hazm, *Cevâmî'u's-sîre*, s. 207-211; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 229-230; İbn Seyyidünnâs, *Üyûnü'l-eşer*, II, 113-130; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, II, 122-133; Aynî, *Ümde-tü'l-kârî*, Kahire 1972, XIV, 216-236; Süyûtî, *el-Haşâ'îşü'l-kübâr* (nşr. M. Halîl Herrâs), Beyrut 1965, I, 398-411; Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ*, V, 55-148; Şiblî Ömer Rıza [Doğru], *İstanbul 1928*, I, 421-433; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 77-84; a.mlf., *İslâm'da Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, s. 221-225; a.mlf., *H. Peygamber'in Savaşları*, s. 164-167; a.mlf., *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 249-260; a.mlf., "Hudeybiye", *UDMİ*, VII, 958-962; *Miftâhu'l-künûzi's-sünne*, s. 86, 153-154; Selîm Abdullah Hicâzî, *Menhecû'l-İlâmî'l-İslâmî fî şulhi'l-Hudeybiyye*, Cidde 1406/1986; Şevki Ebû Halîl, *Şulhu'l-Hudeybiyye el-fethu'l-mübîn*, Dimaşk 1986; Hafîz Muhammed el-Hakemî, *Merviyâtü gazveti Hudeybiyye*, Riyad 1411/1990; Miklos Muranyi, "Die Auslieferungsklausel Des Vertrages Von Al-Hudaybiya Und Ihre Folgen", *Arabica*, XXIII/3, Leiden 1976, s. 275-295; G. R. Hawting, "Al-Hudaybiya and the Conquest of Mecca", *Jerusalem Studies Arabic and Islam*, VIII/2, Jerusalem 1986, s. 1-23; Andreas Görke, "Die frühislamische Geschichtsüberlieferung zu Hudaibiya", *Isl.*, sy. 74 (1997), s. 193-238; H. Lammens, "Hudeybiye", *IA*, V/1, s. 578-579; W. M. Watt, "Al-Hudaybiya", *EP* (İng.), III, 539.

MUHAMMED HAMÎDULLAH

HUDEYDE

(الحديدة)

Yemen Cumhuriyeti'nin
Kızıldeniz kıyısındaki en önemli
liman şehri.

Hudeyde isminden ilk defa Yemen tarihçisi Ali b. Hasan el-Hazrecî 795'te (1393) bir sahilin adı olarak söz eder. Ancak yapılan arkeolojik araştırmalar, bu tarihten üç dört asır önce bu civarda bazı yerleşim merkezlerinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. İslâm'ın yayılışından kısa bir süre önce bölgenin güneyindeki Ganemiye'de yaşayanlar vardı ve bu insanlar, Hz. Peygamber'in bölgeye yolladığı davetçiye direnme göstermeden İslâmiyet'i kabul etmişlerdi (Baldry, *Ar.S*, sy. 7 [1985], s. 39). Bu şehir muhtemelen bir deprem sonunda yok olmuştur. VIII. (XIV.) yüzyılda av sahası olarak kullanılan Hudeyde'den yerleşim merkezi niteliğiyle bahsedilmesi, XV. yüzyılın ortalarında Aden'deki Tâhirî Sultanlığı'nın hâkimiyet yıllarına rastlamaktadır. Ahmed b. Mâcid de *Kitâbü'l-Fevâ'id* adlı eserinde (tefilifi 1490) buranın Yemen'in en önemli limanlarından biri olduğunu söyler.

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Hudeyde Limanı önemini korudu. 1515'te Memlûkler Aden'e gelen Portekizliler'e karşı gönderdikleri kuvvetler için Zebîd imamının istenilen gıda yardımını yapmaması yüzünden karaya asker çıkararak Hudeyde'de hâkimiyet sağladılar. Bu saldırıdan büyük zarar gören şehir canlılığını kaybetti ve fonksiyonunu daha güneydeki Moha Limanı'na bıraktı. 1517'de Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından ele geçirilmesinden sonra Yemen'de bulunan Memlûk ordusu da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etti. Gucerât Sultanı Bahadır Şah'ın Osmanlı Devleti'nden Portekizliler'e karşı yardım istemesi üzerine 1538'de Hint seferine çıkan Hadım Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması dönüşte Hudeyde'ye ve Yemen'in Kızıldeniz'deki diğer limanlarına uğrayarak bölgeyi kontrol altına aldı. 1625'te Zeydî imamı Muhammed Müeyyed-billâh Hudeyde'ye yürüdüğünde Osmanlılar açtıkları Kemerân adasına çekildiler ve şehir 1636 yılına kadar Zeydîler'in hâkimiyetinde kaldı.

Güneydeki Moha Limanı Kızıldeniz'in girişine yakınlığından dolayı Avrupa, Güneydoğu Asya ve Hindistan arasındaki kahve ticaretinin merkezi haline gelince Hudeyde eski önemini kaybetti. Bu du-